

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОНАВСТВО

УДК 341.33

Поляруш Світлана Іванівна
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
та адміністративного права
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка

МІЖНАРОДНИЙ РУХ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА: ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ І СПІВПРАЦІ З УКРАЇНОЮ

У статті характеризується процес становлення Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та визначаються межі повноважень Міжнародного Комітету Червоного Хреста, Міжнародної Федерації Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та Товариства Червоного Хреста України. На основі дослідження міжнародних та українських нормативно-правових актів визначені основні форми співпраці нашої держави з вказаним Міжнародним рухом в умовах воєнного конфлікту на сході України. Особливу увагу приділено Міжнародному Комітету Червоного Хреста, який надає фінансову, матеріальну, психологічну та навчально-методичну допомогу як населенню, так і органам державної виконавчої влади та органам місцевого самоуправління України.

Ключові слова: Міжнародний рух Червоного Хреста, Україна, співпраця.

Poliarush S.I. INTERNATIONAL MOVEMENT OF THE RED CROSS: LEGAL ASPECTS OF FORMATION AND COOPERATION WITH UKRAINE

The article describes the process of formation of the International Movement of the Red Cross and Red Crescent, and defines the limits of authority of the International Committee of the Red Cross, the International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies and the Red Cross Society of Ukraine. On the basis of the study of international and Ukrainian normative legal acts, the main forms of cooperation of our state with the specified international movement in the conditions of the military conflict in the east of Ukraine are determined. Particular attention is paid to the International Committee of the Red Cross, which provides financial, material, psychological and educational assistance to both the population and the bodies of state executive power and local self-government bodies of Ukraine.

Key words: International Movement of the Red Cross, Ukraine, cooperation.

Постановка проблеми. Сучасні глобалізаційні процеси в світі породили цілу низку проблем, що потребують швидкої реакції на них міжнародної спільноти і компетентного вирішення. Серед них можна назвати локальні воєнні конфлікти, періодичні стихійні лиха регіонального характеру, техногенні катастрофи. Для ліквідації цих проблем задіюються як ресурси окремих держав, так і міжнародних організацій універсального та спеціального характеру. Серед останніх чільне місце займає Міжнародне Товариство Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Його співпраця з урядом і неурядовими організаціями в Україні є предметом дослідження у нашій статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія діяльності Товариства Червоного Хреста на теренах сучасної України охоплює праці широкого кола дослідників, зокрема, М. В. Беляєвої, Я. Ганіткевича, Н. О. Гончарової, О. Г. Грибан, О. Доніка, Н. І. Загребельної, С. П. Кармалюка, О. В. Чистякова, О. Є. Оксенюк, В. О. Ореховського, О. З. Силки та інших. Ними висвітлені питання діяльності Українського та Російського Товариства Червоного Хреста у різні історичні періоди існування української державності як у всеукраїнському, так і у регіональному масштабі. У меншій мірі дослідники аналізували правове забезпечення діяльності даної громадської організації у міжнародному і внутрішньодержавному аспекті. У вказаному контексті необхідно назвати праці Я. Буздугана та В. М. Лисика. Однак дослідження співпраці Міжнародного Руху Червоного Хреста з Україною на сучасному етапі немає.

Формування цілей статті. Саме тому, на нашу думку, буде слушним у даній статті охарактеризувати правовий статус Міжнародного Руху Червоного Хреста та його співпрацю з Україною в сучасних умовах воєнного конфлікту на Сході нашої держави.

Виклад основного матеріалу. Точкою відліку історії Міжнародного Руху Червоного Хреста прийнято вважати 24 червня 1859 р. У цей день на півночі Італії, неподалік від маленького містечка Сольферіно, відбулася битва між італійськими і французькими військами, з одного боку, і австрійськими окупантами з іншого. Швейцарець Анрі Дюнан, який приїхав у справах у цю місцевість, був вражений величезною кількістю постраждалих (біля 40 тис. осіб поранених і вбитих). Розуміючи, що санітарні служби воюючих сторін не справляються з наданням допомоги пораненим, А. Дюнан організував для цього місцевих селян. Пізніше про побачені події він написав книгу «Спогади про Сольферіно», видав її за власний кошт і розіслав європейським монархам, відомим політичним діячам, військовим, своїм друзям. Серед інших цікавих думок, у книзі містилася пропозиція створити в усіх європейських країнах добровільні товариства з надання допомоги пораненим, незалежно від національності. В основу їх діяльності пропонувалося покласти принцип нейтралітету [11, с. 206-207]. Дана книга започаткувала норми сучасного гуманітарного права, а людство відмічає 8 травня Міжнародний день Червоного Хреста, адже саме в цей день народився Анрі Дюнан.

У Женеві на основі благодійного товариства 17 лютого 1863 р. громадянами Швейцарії було створено Міжнародний комітет допомоги пораненим, а у жовтні цього ж року 16 європейських держав фактично започаткували Міжнародний Комітет Червоного Хреста (далі – МКЧХ). Дана організація є установою, що поклала початок Міжнародному Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, до складу якого входять: МКЧХ, Міжнародна Федерація Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця й національні Товариства Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста складається із громадян Швейцарії, а з 1993 р. – з громадян інших країн. Виступаючи у якості нейтральної та незалежної гуманітарної організації, МКЧХ здійснює догляд за пораненими, відвідування військовополонених і осіб, затриманих з міркувань безпеки, відновлення зв'язків між роз'єднаними родинами, забезпечення захисту громадянського населення та надання жертвам конфлікту продуктів харчування та іншої допомоги. МКЧХ також сприяє застосуванню норм міжнародного гуманітарного права, зокрема, Женевських конвенцій, та здійснює контроль за їх дотриманням. За Статутом МКЧХ органами його управління є Асамблея (верховний орган управління), Рада Асамблеї (допоміжний орган, якому Асамблея делегує низку своїх повноважень) та Директорат (виконавчий орган) [12]. На чолі Асамблеї та Ради Асамблеї стоїть Президент МКЧХ. З 1 липня 2012 р. цю посаду обіймає доктор наук Петер Маурер. За ефективну діяльність в сфері збереження миру і стабільності на планеті МКЧХ було тричі відзначено Нобелівською премією миру – у 1917, 1945, 1963 роках.

Міжнародна Федерація Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (утворена у 1919 р. і до листопада 1991 р. існувала як Ліга товариств Червоного Хреста) надає допомогу у разі катастроф у мирний час і керує питаннями співпраці з країнами, що розвиваються. Головне завдання Федерації – координація дій з надання міжнародної допомоги особам, що постраждали у результаті стихійних лих, а також жертвам технологічних катастроф поза зоною конфліктів. Крім того, вона допомагає національним товариствам розробляти та здійснювати програми забезпечення готовності до схожих лих і катастроф та довгострокові проекти, спрямовані на підвищення ступеня захищеності населення та забезпечення стійкого розвитку держав. Федерація є також центральним органом національних товариств. Комітет та Федерація мають статус спостерігача в ООН.

Такий поділ функцій між двома міжнародними неурядовими організаціями закріплений у 1997 р. на основі спеціальної угоди [15].

Національні товариства Червоного Хреста або Червоного Півмісяця існують більш ніж у 188 країнах світу. Допомагаючи владним структурам своєї країни у гуманітарній галузі, національні товариства надають різноманітні види послуг – від проведення рятувальних робіт, у випадку катастроф, до надання медичної та соціальної допомоги малозахищеним верствам населення. У воєнний час вони приходять на допомогу цивільному населенню, яке постраждало у результаті конфлікту, а у випадку необхідності – підтримують воєнно-медичну службу своєї країни.

Товариство Червоного Хреста України, утворене у 1918 р., сьогодні діє на підставі Закону України «Про Товариство Червоного Хреста України» та Статуту [10]. За Статутом основною метою Товариства є захист життя людини, попередження та полегшення людських страждань під час збройних конфліктів, стихійних лих, катастроф та аварій, надання допомоги медичній службі збройних сил і органам охорони здоров'я, сприяння органам державної влади України у їхній діяльності в гуманітарній сфері.

Представники вказаних вище трьох складових Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця разом з представниками держав-учасниць Женевських Конвенцій збираються з 1867 р. кожні чотири роки

на Міжнародну Конференцію Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Основна роль цієї конференції як найвищого дорадчого органу Руху полягає в тому, щоб вивчати проблеми загального характеру, приймати резолюції, розподіляти мандати.

Правове регулювання діяльності Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця розпочалося 24 серпня 1864 р., коли офіційні представники 12 держав підписали Конвенцію про поліпшення становища хворих і поранених у воюючих арміях [8]. Женевська конвенція 1864 стала першим міжнародним правовим документом, що проголошує і гарантує нейтралітет медичного персоналу, обладнання та установ. Ця конвенція неодноразово поліпшувалася і переглядалася: спочатку у 1906 р., далі у 1929 р. і, нарешті, у 1949 р. Зараз вона називається Конвенцією про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (Конвенція I) та складається із 64 статей та трьох Додаткових протоколів, прийнятих 8 червня 1977 р. та 5 грудня 2005 р. [3].

Наступні три Женевські конвенції («Про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які зазнали корабельної аварії зі складу збройних сил на морі» від 12 серпня 1949 р. (Конвенція II), «Про поводження з військовополоненими» від 12 серпня 1949 р. (Конвенція III) і «Про захист цивільного населення під час війни» від 12 серпня 1949 р. (Конвенція IV), а також три Додаткові протоколи до них 1977 р. (Протокол I про захист жертв міжнародних збройних конфліктів і Протокол II про захист жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру) та 2005 р. (Протокол III про прийняття додаткової відмітної емблеми) ініціювалися, розроблялися і приймалися на міжнародних форумах держав за безпосередньої участі представників Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

Не вдаючись до детального історичного аналізу впливу вказаного вище міжнародного товариства на формування норм гуманітарного права, зазначимо, що досить переконливими є висновки дослідника В. М. Лисика. Він доводить, що Міжнародний Комітет Червоного Хреста є особливим суб'єктом міжнародного права, який поєднує в собі елементи, характерні для юридичної природи як міжнародних міжурядових, так і неурядових організацій. Указана організація наділена двома групами міжнародних прав: правами, передбаченими нормами міжнародного права та правами, що випливають із права даного товариства на ініціативу. Під останнім слід розуміти передбачену договірними та звичаєвими нормами міжнародного права можливість МКЧХ пропонувати сторонам збройних конфліктів прийняти гуманітарні дії на користь жертв цих конфліктів. Науковець також наголошує на тому, що МКЧХ ніколи не бере участі у договорах, які він розробляє. У дисертації В. М. Лисика відмічається, що основними формами участі МКЧХ в розробці договорів в сфері міжнародного гуманітарного права є: створення спеціальних органів для розробки договорів; проведення конференцій; надання допомоги в якості експертної організації на всіх стадіях правотворчого процесу [4].

Сьогодні усі організації червонохресного руху діють на підставі Статуту Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця [13]. Він підтверджує факт об'єднання трьох елементів руху (Міжнародного Комітету, Міжнародної Федерації та національних товариств) і ставить перед ними чітке завдання – попереджати і полегшувати страждання людей, захищати життя і здоров'я людини і забезпечувати повагу до людської особистості, особливо, під час збройних конфліктів та інших надзвичайних ситуацій, займатися діяльністю з профілактики захворювань, розвитку охорони здоров'я і соціального забезпечення, заохочувати добровільну роботу, сприяти тому, щоб члени Руху завжди були готові надати допомогу і зміцнювати загальну солідарність з тими, хто потребує допомоги і захисту з боку Руху. Проголошуються принципи діяльності Руху: гуманність, неупередженість, нейтральність, незалежність, добровільність, єдність, універсальність. Усі організації мають власні статuti і співпрацюють між собою в межах вказаних нормативно-правових актів. Вищим дорадчим органом є Міжнародна конференція, на якій усі структури Руху зустрічаються з державами, які підписали Женевські конвенції. Крім того, діють також Рада делегатів Руху (може приймати резолюції) та Постійна Комісія Руху (організує проведення сесій Ради, виконує завдання, поставлені Постійною Комісією і т.ін.).

У контексті останніх подій в Україні, пов'язаних з військовим конфліктом на сході нашої держави, суттєво активізувалась діяльність Міжнародного Комітету Червоного Хреста.

Договір між Урядом України і МКЧХ про відкриття Місії МКЧХ в Україні був ратифікований 4 липня 2004 р. [1]. За цим Договором статус Місії МКЧХ в Україні відповідає статусові інших органів міжурядових організацій в Україні.

Сьогодні основну увагу МКЧХ прагне приділити допомозі особам, постраждалим внаслідок конфлікту на сході України. Протягом 2015 р. Комітетом відкрито шість офісів в нашій державі – в Харкові, Донецьку, Луганську, Северодонецьку, Маріуполі та Одесі. Організація долучилася до мобілізації ресурсів для постраждалих регіонів; зокрема, по лінії МКЧХ виділяється допомога українським родинам, переміщеним особам та лікарням у вигляді матеріалів для ремонту житла (скло, бетон, покрівельні матеріали), продуктів харчування, теплого одягу, медичних матеріалів, ліків тощо. Осередки МКЧХ сконцентрували свою діяльність у наступних сферах: вирішення проблем осіб, зниклих безвісти, та їх сімей; відновлення та опалення житлових будинків; забезпечення постачання питної води;

турбота про гідність загиблих; забезпечення гуманного поводження із затриманими; забезпечення продуктами харчування, предметами гігієни та грошовою допомогою для найуразливіших верств населення; співробітництво з Товариством Червоного Хреста України[6].

За Звітом Кабінету Міністрів України, у жовтні 2015 року поновлено гуманітарну діяльність Міжнародного Комітету Червоного Хреста на тимчасово непідконтрольних частинах території Донецької та Луганської областей[2]. За даними Комітету, впродовж 2014-2015 рр. гуманітарну допомогу від Міжнародного Комітету Червоного Хреста отримали понад 1,5 млн. громадян, які мешкають на тимчасово окупованій території [6].

За Звітом МКЧХ протягом серпня 2017 р. 107 закладів охорони здоров'я отримали різні медичні препарати, 62 інвалідних візки передано медичним установам Донецької області; 2 600 мешканців 17 населених пунктів по обидва боки від лінії зіткнення отримали будівельні матеріали для відновлення пошкодженого житла; 3 720 л бутильованої води було доставлено мешканцям с. Бердянське; 15 000 осіб отримали продуктові набори та предмети гігієни; 740 осіб отримали фінансову допомогу на відновлення поголів'я домашньої худоби; проведено навчання і роздано місцевим органам самоуправління сотні засобів, що попереджають про мінну небезпеку[9].

30 серпня 2017 р. з нагоди Міжнародного дня зниклих безвісти МКЧХ провів низку заходів для сімей зниклих безвісти. Так, у Маріуполі сім'ї зниклих безвісти українців зустрілися з представниками делегації Товариства, отримали психологічну допомогу і моральну підтримку [5]. По Україні і європейських країнах почала подорожувати фотовиставка «Невідомість: сім'ї зниклих безвісти по обидві сторони від лінії зіткнення», мета якої донести до глядачів біль, який переживають родичі людей, зниклих безвісти, спонукати громадськість до участі в допомозі цим людям.

Протягом 2016 та 2017 років Міжнародний Комітет Червоного Хреста проводить в Україні семінари для військових з питань виконання норм міжнародного гуманітарного права. На семінарах розглядаються як теоретичні аспекти гуманітарного права, так і практичні. Так, військовослужбовці мали можливість використати рекомендації щодо застосування міжнародного гуманітарного права під час моделювання військової операції, як у наступі, так і в обороні. Учасники семінарів залучалися до процесу вибору цілей (види цілей, вибір цілей, вибір зброї, оцінка нанесеного ураження, перш за все, цивільному населенню) [7].

МКЧХ плідно співпрацює з Товариством Червоного Хреста України (далі – ТЧХУ). Так, за фінансової підтримки МКЧХ понад 90 000 осіб отримали допомогу від волонтерів ТЧХУ і фельдшерів на контрольно-пропускному пункті у Станиці Луганській, біля 300 осіб узяли участь у тренінгах з проблем невідкладної медичної допомоги населенню, яке перебуває у районі бойових дій [9].

Торкаючись діяльності Товариства Червоного Хреста України, зазначимо, що починаючи з 2014 року воно працює в особливих умовах. Товариство зосереджує роботу на наданні медичної, соціально-побутової, психологічної допомоги мігрантам, біженцям, переміщеним особам із зони збройного конфлікту та Криму, а також продовжує допомагати вразливим категоріям населення, сприяє розвитку волонтерського руху, займається просвітницькою діяльністю. За період 2014 рік – квітень 2017 року Товариством була надана гуманітарна підтримка постраждалим від збройного конфлікту на сході України на загальну суму близько 500 млн. грн. (продукти харчування, одяг, взуття, предмети побуту, ремонт будинків, засоби гігієни, медикаменти, лікування, оздоровлення), в тому числі, медичним закладам, де перебувають на лікуванні поранені внаслідок збройного конфлікту, на суму близько 85 млн. грн.[14]

Висновки. Таким чином, Міжнародний Рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця – це міжнародний гуманітарний рух, що складається з трьох компонентів: найстарішого Міжнародного Комітету Червоного Хреста, Міжнародної Федерації Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та національних товариств. Усі вони діють на підставі статутів та міжнародних угод різного рівня. Оскільки на сході України триває збройний конфлікт, найбільш активно співпрацює з Урядом, органами самоврядування та Товариством Червоного Хреста України Міжнародний Комітет Червоного Хреста, який надає населенню постраждалих регіонів різноманітну гуманітарну допомогу.

Список використаних джерел:

1. Договір між Урядом України і МКЧХ про відкриття Місії МКЧХ в Україні від 5 грудня 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://пра.iplex.com.ua/doc.php?code=991_005
2. Звіт про хід і результати виконання програми діяльності Кабінету Міністрів України у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kmu.gov.ua
3. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 29 серпня 1949 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua
4. Лисик В.М. Правовий статус Міжнародного Комітету Червоного Хреста у міжнародному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. М. Лисик. – К., 2008. – 27 с.
5. Маріуполь: сім'ї зниклих безвісти зустрілися, щоб підтримати одне одного : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.icrc.org/2017/09/20/mariupol-families-missing-ukr/>

6. Міжнародний Комітет Червоного Хреста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/red-cross>
7. Міжнародний Комітет Червоного Хреста провів черговий семінар для військових з питань виконання норм МГП під час ведення бойових дій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/news/2017/07/27/mizhnarodnij-komitet-chervonogo-hresta-proviv-chergovij-seminar-dlya-vijskovih-z-pitan-vikonannya-norm-mgp-pid-chas-vedennya-bojovih-dij/>
8. Ореховський В.О. Російське Товариство Червоного Хреста: виникнення, становлення, еволюція структури (1867-1914 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2014/797-1409307533.pdf>
9. Основні напрямки діяльності МКЧХ у серпні 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.icrc.org/2017/09/21/facts-and-figures-august-2017-ukr/>
10. Про Товариство Червоного Хреста України: Закон України від 28 листопада 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/330-15>
11. Скрипник О.М. Історія міжнародних організацій : навчальний посібник / О.М.Скрипник. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2011. – 226 с.
12. Статут Міжнародного Комітету Червоного Хреста від 24 червня 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua
13. Статут Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця від 1 жовтня 1986 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua
14. Товариству Червоного Хреста України – 99 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?news=tovarystvu-chervonoho-hresta-ukrajiny-99-rokiv>
15. Угода про організацію діяльності складових частин Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця від 26 листопада 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://voenprav.ru/doc-3620-1.htm>

Стаття надійшла до редакції 30.10.2017